

МІСЬКИЙ АКТИВІЗМ І ТАКТИЧНИЙ УРБАНІЗМ: КЕЙС ЖИТОМИРА В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ МІСТА

¹Наталія ПРОВОТАР, ²Надія ОГІЙЧУК

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
¹provotarnat@ukr.net, ²nadya.ogijchuk@gmail.com

Анотація:

У статті представлено аналіз міського активізму та тактичного урбанізму як складових партисипативного міського планування в контексті інтегрованого розвитку міста. На прикладі кейсу міста Житомир показано позитивний вплив міського активізму на прийняття управлінських рішень і міське планування та важливість тактичного урбанізму для підвищення якості життя мешканців і збереження історичної спадщини міста. Аналіз міського активізму здійснено на основі медіа скринінгу для моніторингу інформаційних потоків та ідентифікації просторових проявів міського активізму. Оцінку стейкхолдерів міського розвитку мешканцями Житомира за сприйняттям, потенціалом та перспективністю здійснено з використанням методу семантичного диференціалу. Визначено, що міський активізм не має масштабного прояву, а локалізація об'єктів міського активізму має чітко виражений характер концентрації у центральній частині міста та на околиці річки. Найвище респонденти оцінюють потенціал громадських організацій та перспективність міських активістів і волонтерів у процесі міського розвитку, а найнижчими оцінками позначили діяльність органів місцевого самоврядування. У фокус-зоні «Центр» міста Житомир за результатом аналізу мепінгу виявлено та ідентифіковано в просторі проблеми використання публічних просторів та взаємодії з ними користувачів. В контексті міського активізму розроблено заходи тактичного урбанізму для поетапної їх реалізації у публічному просторі центральної частини міста.

Ключові слова: місто, інтегрований розвиток, міський активізм, тактичний урбанізм, метод семантичного диференціалу, Житомир.

URBAN ACTIVISM AND TACTICAL URBANISM: THE CASE OF ZHYTOMYR IN THE CONTEXT OF INTEGRATED CITY DEVELOPMENT

¹Nataliia PROVOTAR, ²Nadiia OHIICHUK

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
¹provotarnat@ukr.net, ²nadya.ogijchuk@gmail.com

Abstract:

This article examines urban activism and tactical urbanism as key elements of participatory urban planning within the framework of integrated urban development. Using the case of Zhytomyr, the study highlights the positive influence of urban activism on decision-making and urban planning processes, underscoring the critical role of tactical urbanism in enhancing residents' quality of life and preserving the city's historical heritage. The analysis of urban activism was carried out through media screening to track information flows and identify spatial expressions of urban activism. The evaluation of urban development stakeholders by Zhytomyr residents, based on their perception, potential, and prospects, was conducted using the semantic differential method. The variability and consistency of respondents' answers were analyzed using the box-and-whisker plot method to identify data distribution patterns, including anomalous and extreme values. The findings reveal that urban activism in Zhytomyr manifests across various scales and organizational forms. However, it remains predominantly localized and small-scale, with limited evidence of significant protest-oriented activities. Respondents identified non-governmental organizations and urban activists as having the highest potential and future prospects in urban development, while local authorities received the lowest ratings. Mapping analysis of Zhytomyr's "Center" zone identified and visualized challenges related to the use of and interaction with public spaces. Within the scope of urban activism, phased tactical urbanism measures were proposed for the city's central area, including workshops on public space prototyping, parklet installations, and the creation of interactive engagement spaces. These initiatives are intended to foster a more comfortable and appealing urban environment, providing a platform for testing innovative solutions and actively engaging residents in the city-making process.

Key words: city, integrated development, urban activism, tactical urbanism, semantic differential, Zhytomyr.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.14-25>

UDC: 911.3

Вступ. Міське планування та управління перебуває у постійній еволюції підходів та усталених практик. Ця трансформація проявляється не лише фізично у просторі, а стосується і запровадження нових планувальних документів від задекларованого Афіньською Хартією 1933 р. зонування міського середовища до інтегрованого підходу. Кожен етап зміни міського простору супроводжується рядом викликів, а також має свої відповідні особливості. Виклики у міському управлінні постійно змінюються через розвиток суспільства, ускладнення його структури, а також поглиблення соціальних негараздів та екологічних проблем. Тому постійний пошук і адаптація стратегій та інструментів управління містами до нових реалій є вкрай актуальним. З цієї точки зору, інтегрований підхід у міському плануванні стає ключовим напрямом у сучасному управлінні через поєднання економічної, соціальної, екологічної складових та забезпечення рівних можливостей пропорційно і стабільно розвивати всі напрямки. У свою чергу, ефективне міське управління потребує активної участі громади та стейкхолдерів у процесі розробки та впровадження стратегій розвитку.

З 2018 р. новим інструментом, що визначає просторові та стратегічні напрямки розвитку міста, є Концепція інтегрованого розвитку Житомира до 2030 р. (The concept of Untegrated development of Zhytomyr until 2030). Як концепція планування розвитку міста, інтегрований розвиток досягається через поєднання міського управління, економічної діяльності та залучення громади до прийняття рішень. Концепція інтегрованого розвитку Житомира до 2030 р. виступає не лише ключовим стратегічним та планувальним документом, але й інструментом для підтримки міського активізму та будь-яких проявів участі громади, описуючи механізми залучення містян та відображаючи новий підхід до управління містом.

Теоретичні основи. Відповідно до Лейпцизької хартії «Міста Європи на шляху сталого розвитку» 2007 р. (The Leipzig Charter) був запроваджений новий тип просторово-планувальної документації – Концепція інтегрованого розвитку міст. Інтегрований розвиток, як підхід до міського планування, спрямований на забезпечення однакових можливостей для економічного, соціального та екологічного розвитку міста. Концепція інтегрованого розвитку міста Лейпциг запровадила нові підходи до просторового розвитку та передбачала виділення місць концентрації міських проблем з різною інтенсивністю (високою, середньою, низькою) і пропозицію окремих містобудівних рішень для них (The Leipzig Charter). Інтегроване планування як інструмент гнучкого управління, передбачає як партисипацію усіх стейкхолдерів у довгостроковому плануванні, так і планування окремих ділянок (Dlamini & Zogli, 2021), залучення до розроблення ідей для вирішення міських проблем тих, хто традиційно був виключений із процесу міського планування,

– представників громадянського суспільства та міських активістів. Головним запровадженим концепцією підходом є партисипація – залучення мешканців міст та потенційних стейкхолдерів до розроблення й затвердження органами місцевого самоврядування концепцій інтегрованого розвитку міст. Дослідження «10 років після Лейпцизької хартії – незмінна актуальність інтегрованого розвитку міст у Європі» підтвердило чинність та актуальність основних пунктів Хартії, але й констатувало потреби у зміцненні стійкості до кризових ситуацій на рівні мікрорайону, міста в цілому та функціональної зони (The new Leipzig charter). У 2020 р. була прийнята Нова Лейпцизька Хартія, яка стала оновленням попередньої для досягнення більш інтегрованого міського розвитку за допомогою цифровізації, зеленого переходу, запровадження принципу стійкості, багаторівневої співпраці між стейкхолдерами, врахування усіх інтересів та сторін (The new Leipzig charter).

Активізм виступає інструментом впливу «знизу вверху» на міський розвиток та управління. За А. Лефевром, міський активізм є волевиявленням містян за «право на місто» (Lefebvre, 1969). Наразі визначення міського активізму трансформувалось з суто протестних рухів до соціальних рухів з суттєвим політичним впливом. Тобто, міський активізм змінився від неінституційної діяльності, яка є неефективним способом, до інституціалізованого активізму через громадські об'єднання (Jacobsson & Saxonberg, 2013).

Міський активізм – це спосіб громадянської участі мешканців у міському житті та управлінні (Bobrova & Verbytsky, 2018). Міський активізм може проявлятися у різних формах: участь у діяльності громадських організацій та ініціатив, складання і підписання петицій, участь у громадських слуханнях і обговореннях, фокус-групах, майстер-класах, фестивалях, воркшопах, публічних зборах, подання проектів для громадського бюджету і голосування за них тощо (Bobrova & Verbytsky, 2018; Malchykova, 2021), протестних рухах проти зростаючої приватизації (Becker et al., 2017; Lorrain & Stoker, 1997), хаотичної забудови міст, процесів джентрифікації, які витісняють менш заможні групи населення (Beauregard, 1986; Freeman, 2009), а також відсутності якісного та доступного житла і доступних публічних просторів (Appadurai, 2002; Smith, 2008; Soja, 2010). Така міська політика часто призводить до «міської кризи», коли міське середовище є менш адаптованим до потреб мешканців, і саме такі процеси призводять до появи специфічних акторів міського розвитку – міських активістів.

Ми розуміємо міський активізм як індивідуальні чи колективні дії, ініціаторами яких виступають містяни, а міський простір сприймається як поле для змін та дискусій. Акторами міського активізму виступають мешканці, експерти, представники громадських організацій, активісти за міський велосипедний рух, збереження історичної спадщини,

еко-активісти, активісти проти незаконної забудови тощо. Міські активісти можуть висувати більш агресивні вимоги або мати більш консервативні погляди, які часто суперечать принципам сталого розвитку міста. Усі вони роблять свій внесок у формування міського ландшафту, приносячи позитивні чи негативні зміни, залежно від намірів та їх фактичного впливу (Yip et al., 2019). При цьому, міські активісти можуть мати індивідуальну чи колективну форму організації, особисту взаємодію або ж безособову форму діяльності через соціальні мережі до формалізації в інституції. Міські активісти мають великий вплив на міські простори локального рівня (площа, вулиця тощо). Тривалість міського активізму виражається у спонтанних рухах, одноразових акціях, епізодичних рухах чи довгостроковій співпраці.

Інше бачення напрямків міського активізму включає п'ять форм політичної активності в регіоні Східної Європи, які також можуть бути застосовані до міського активізму: партисипативна активність, яка заснована на членських організаціях (з невеликою кількістю заходів, але з великою кількістю учасників); трансакційний активізм, що спирається на невеликі адвокаційні організації (з великою кількістю заходів, але з невеликою кількістю учасників); радикальний активізм, який базується на вільних організаційних платформах або окремих активістах (з невеликою кількістю учасників та бойовими стратегіями); громадянська самоорганізація, що ґрунтується на індивідуальній активності (із багатьма заходами, але без організованої структури та з невеликою кількістю учасників); епізодична масова мобілізація, що відбувається під час короткочасних подій (із великою кількістю учасників, але без стабільних організаційних структур і з дуже малою кількістю подій) (Císař, 2013).

Міський активізм розвивається з 1970-х рр., проте міські активістські рухи у Східній Європі є недостатньо вивченими і міський активізм тут переважно розглядається слабким з точки зору активних змін (Jacobsson & Saxonberg, 2014). Більшість тверджень про слабкість і нерозвиненість громадянського суспільства в посткомуністичній Східній Європі базуються на таких показниках, як низька громадська участь і низький рівень волонтерської діяльності, слабкі соціальні та політичні інститути, а також високий рівень недовіри до цих інституцій – усе це є комуністичною спадщиною. Виходячи з цих тверджень, деякі дослідники навіть поставили під сумнів перспективи демократичної стабільності в цьому регіоні (Bitušiková, 2015).

У контексті України, як країни колишнього соціалістичного табору, міський активізм почав зароджуватись після розпаду СРСР і має пострадянський вимір (Agarin, 2016). В українських містах мешканці в основному є «постерігачами», а не «активними гравцями» у міському плануванні (Mezentsev et al., 2017). Неофіційні (офіційно незареєстровані) громадські рухи та місцеві ініціативи є більш ефективними в досягненні поставлених цілей. В останнє десятиліття соціальні мережі стимулювали

громадянський (міський) активізм (Mezentsev et al., 2017) та сприяли самоорганізації громадян з метою захисту своїх інтересів в контексті міських змін. Проте, міський активізм у містах України поза партисипативним бюджетуванням має епізодичні прояви, зумовлені «малими ініціативами» окремих творчих колективів, підприємців, а не стратегічним планом просторового розвитку громади (Malchykova, 2021; Mezentsev et al., 2020).

Новим інструментом залучення мешканців до планування та створення комфортного і стійкого міста розглядається і тактичний урбанізм, який змінює підхід від бюрократичного міського планування до швидкого недорогого втручання знизу-вгору в міське середовище. Міський активізм та тактичний урбанізм є взаємозв'язаними процесами, оскільки часто ініціаторами тактичного урбанізму виступають міські активісти.

Власне тактичний урбанізм здобув популярність після публікації книги М. Лайдона та Е. Гарсія «Тактичний урбанізм», де ініціативність містян визначалась як поштовх до трансформації міського середовища (Loktionova, 2019). Автори виокремили такі способи застосування тактичного урбанізму: ініціативи, що виникають від громадянського суспільства у формі протестів або втручань, які спрямовані на здійснення змін і реалізацію їх «права на місто»; дії, що розглядаються як інструменти публічної влади, призначені для залучення некомерційних і неурядових організацій та громадськості до процесу планування (Lydon & Garcia, 2015). Таким чином, згуртованість та залученість міських спільнот трансформується в новий підхід зміни міського середовища через локальні дії, які можна вважати початком міських трансформацій, що відбуваються з урахуванням думки громади (Subtelo, 2020). Тобто, тактичний урбанізм можна розглядати як процес, який передбачає локальні, недорогі зміни для покращення міського середовища і розробку тимчасових рішень у формуванні простору з подальшою метою проектування довгострокових змін (Subtelo, 2020).

Методичні основи. Для дослідження міського активізму та тактичного урбанізму у Житомирі було поставлено такі дослідницькі завдання: проаналізувати інституалізацію та основні напрями міського активізму; з'ясувати як сприймають стейкхолдерів міського розвитку мешканці міста; окреслити актуальні заходи тактичного урбанізму у міському просторі в контексті міського активізму.

Метод медіа скринінгу було застосовано для моніторингу інформаційних потоків, визначення загальних наративів в сенсі ідентифікації просторових проявів міського активізму щодо розвитку міських територій Житомира. На основі перегляду регіональних Інтернет-видань було виявлено об'єкти міського активізму, які виникали у Житомирі з 2017 року. Метод семантичного диференціалу було використано для оцінки сприйняття стейкхолдерів міського розвитку у Житомирі його мешканцями. Респондентам було запропоновано оцінити діяльність різних категорій стейкхолдерів міського розвитку

за трьома напрямками: сприйняття, потенціал та перспективність. До першого фактору ввійшли шкали, що виражають такі складові сприйняття, як «компетентний – безглуздий», «відповідальний-безвідповідальний». Другий фактор включав шкали оцінки потенціалу: «раціональний-нераціональний», «результативний-нерезультативний», «правомірний-неправомірний». Третій фактор оцінювався за категорією «ініціативний-безініціативний». Для цього у лютому-березні 2024 р. було проведено опитування мешканців міста Житомира за допомогою інструменту google forms. У опитуванні взяв участь 81 респондент. Вивчалось відношення респондентів до п'яти головних груп стейкхолдерів, які впливають на міський розвиток Житомира: представники органів місцевого самоврядування, бізнес-спільнота, громадські організації, представники міжнародної технічної допомоги, міські активісти/волонтери. Для візуалізації розподілу даних і виявлення аномальних чи екстремальних значень та їхньої варіативності при оцінці узгодженості відповідей респондентів, отриманих в результаті використання методу семантичного диференціалу по кожному з п'яти стейкхолдерів за шістьма групами антонімів, було використано метод узгодженості відповідей box-and-whiskers. У фокус-зоні «Центр» міста Житомир за результатами власних спостережень та досліджень публічних просторів міста впродовж 2019-2024 рр. (Provotar & Ohiichuk, 2021), а також аналізу мепінгу було виявлено та ідентифіковано в просторі проблеми використання публічних просторів та взаємодії з ними користувачів. В контексті міського активізму було розроблено заходи тактичного урбанізму для поетапної їх реалізації у центральній частині міста навколо Водонапірної вежі.

Результати дослідження. Згідно Концепції інтегрованого розвитку Житомира до 2030 року, місто має розвиватися в шести ключових напрямках: *інклюзивне* місто, що передбачає рівні можливості для всіх категорій мешканців незалежно від соціальних та вікових категорій; *зелене* місто; *активне* місто, що передбачає збереження культурної спадщини, створення умов для самореалізації, а також підвищення туристичної привабливості; *комфортне* місто, що передбачає створення комфортного та доступного житлового фонду, запровадження сталої міської мобільності, підвищення стійкості міського центру та прилеглих районів; *ефективне* місто із конкурентоспроможною економікою для розвитку місцевого бізнесу; *інноваційне* місто, що передбачає створення рівних можливостей для реалізації людського потенціалу, розвиток та модернізацію інфраструктури (The concept of Untegrated development..., 2019). Міський активізм є частиною концепції інтегрованого розвитку Житомира і виявляється у таких формах як: залучення громадян до процесу планування через громадські слухання, публічні обговорення, електронні платформи для зворотного зв'язку та інші форми участі громадян; підтримка громадських ініціатив знизу, низового активізму та громадських організацій, які прагнуть покращити місто через надання грантів, технічної

підтримки або ресурсів для реалізації міських проєктів; тактичний урбанізм та експериментальні проєкти; взаємодію з громадськими організаціями.

Активізм у Житомирі в першу чергу орієнтований на нагальні міські проблеми – збереження історичної та культурної спадщини, боротьбу із незаконною забудовою, однак він торкається і проблем, пов'язаних із захистом навколишнього середовища. Він реалізується через ряд формальних та неформальних проєктів, які ініціюються окремими особами або колективом людей, і виражений участю в організації та проведенні громадських слухань, насамперед, щодо містобудівної документації та забудови нових ділянок; участю у масових просвітницьких подіях на фестивалях «Майстерні міста»; проведенням опитувань житомирян щодо проблем міського середовища та їх потреб; пропозиціями до громадського бюджету участі; долученням до фокус-груп для напрацювання просторових та стратегічних документів, наприклад, Концепції інтегрованого розвитку, Екологічної стратегії, Плану сталої міської мобільності, Концепції велоінфраструктури. Водночас, у Житомирі меншою мірою представлений такий напрям міського активізму як протестні рухи проти масової забудови зелених зон.

Міський активізм в Житомирі не має масштабного прояву і концентрується на локальному просторі, що обмежується вулицею, публічним простором чи об'єктом. Міський активізм проявляється в різних формах, що відрізняються за тривалістю та рівнем залученості. Спонтанні рухи виникають як реакція на актуальні проблеми чи події, що вимагають швидкого реагування. Наприклад, це може бути акція протесту проти незаконної забудови або раптова мобілізація громади для захисту міських парків від вирубки дерев. Одноразові акції, зазвичай, організуються з конкретною метою і мають обмежений термін дії. Епізодичні рухи пов'язані з регулярними подіями, як-от щорічний фестиваль «Майстерня міста» у вигляді збору ініціатив від активістів та реалізації деяких з них. Такі рухи можуть з'являтися на кілька днів, але їхня поява очікувана та передбачувана.

Аналіз проявів міського активізму у Житомирі за період від початку розроблення Концепції інтегрованого розвитку показав, що локалізація об'єктів міського активізму має чітко виражений характер концентрації у центральній частині міста та на околиці річки Тетерів. Так, центральна частина міста характеризується всіма видами міського активізму з переважанням: боротьби за об'єкти культурної спадщини; боротьби проти хаотичного, незаконного будівництва; ініціатив створення та/або реконструкції публічних просторів. Зважаючи на вартість земельної ділянки та рекреаційні ресурси біля річки Тетерів, міський активізм виражається у боротьбі з протизаконною забудовою прибережно-захисної смуги житловими кварталами, яка порушує державно-будівельні норми. У периферійних районах міський активізм більше стосується екологічних

ініціатив та інфраструктурних об'єктів і наразі не має суттєвого прояву.

Для оцінки сприйняття міського активізму в Житомирі, було застосовано метод семантичного диференціалу та медіа-скринінг. Відношення респондентів до п'яти головних стейкхолдерів міського розвитку Житомира – представників органів місцевого самоврядування (ОМС), бізнес-спільноти, громадських організацій (ГО), представників міжнародної технічної допомоги (МТД), міських активістів/волонтерів, представлено у табл. 1.

На основі проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

1. Найвище респонденти оцінили діяльність одночасно двох груп стейкхолдерів: громадських організацій та міських активістів/волонтерів, надавши їм три позитивні оцінки середнього ступеня з шести оцінок. Зокрема, респонденти високо оцінили потенціал громадських організацій, а також перспективність міських активістів/волонтерів.

2. Найнижчі оцінки отримала діяльність представників органів місцевого самоврядування.

Таблиця 1

Середні бали оцінки респондентами головних стейкхолдерів міського розвитку Житомира

Оцінюється від -1 до -3*	ОМС	Бізнес	ГО	МТД	Волонтери Активісти	Оцінюється від 1 до 3*
безглуздий	0	0	0	1	1	компетентний
безвідповідальний	0	-1	2	1	2	відповідальний
нерациональний	0	1	1	1	1	раціональний
нерезультативний	-1	1	1	0	1	результативний
неправомірний	0	-1	2	1	2	правомірний
безініціативний	-1	0	2	1	2	ініціативний

де, * 1 або -1 – якість властива незначною мірою; 2 або -2 – властива якість середнього ступеня; 3 або -3 – якість властива значною мірою; 0 – складно віднести якість до даної категорії

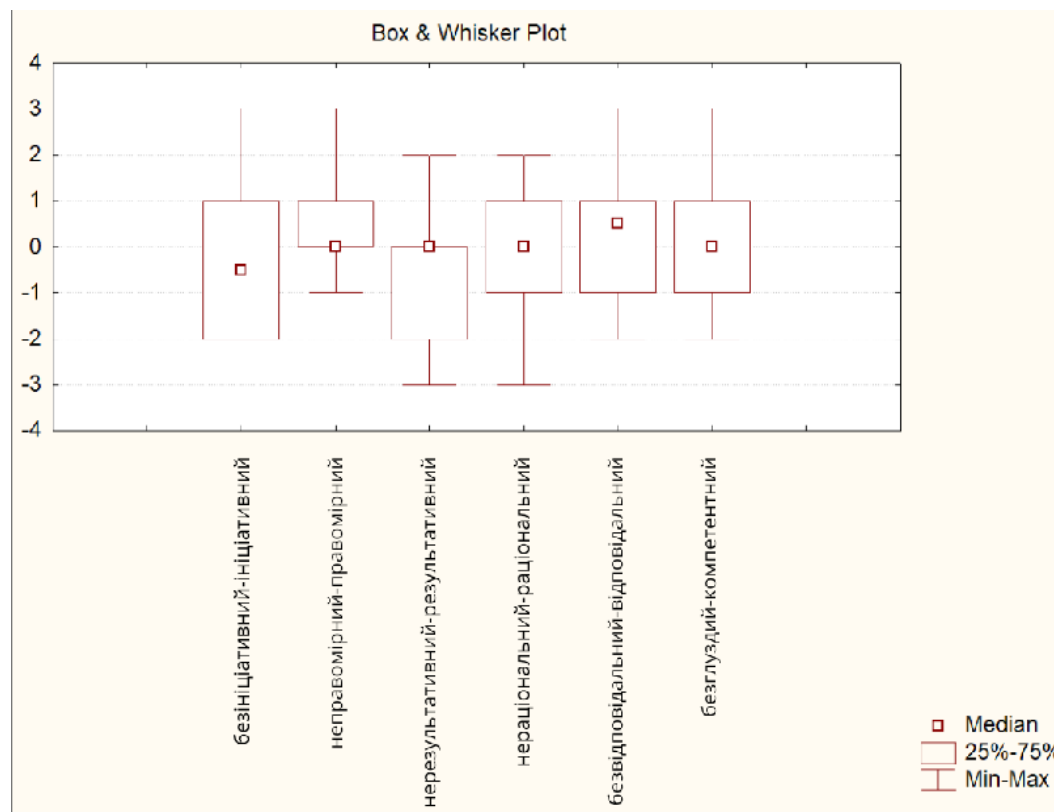

Рис. 1. Графік розходження відповідей респондентів щодо сприйняття органів місцевого самоврядування як стейкхолдера міського розвитку

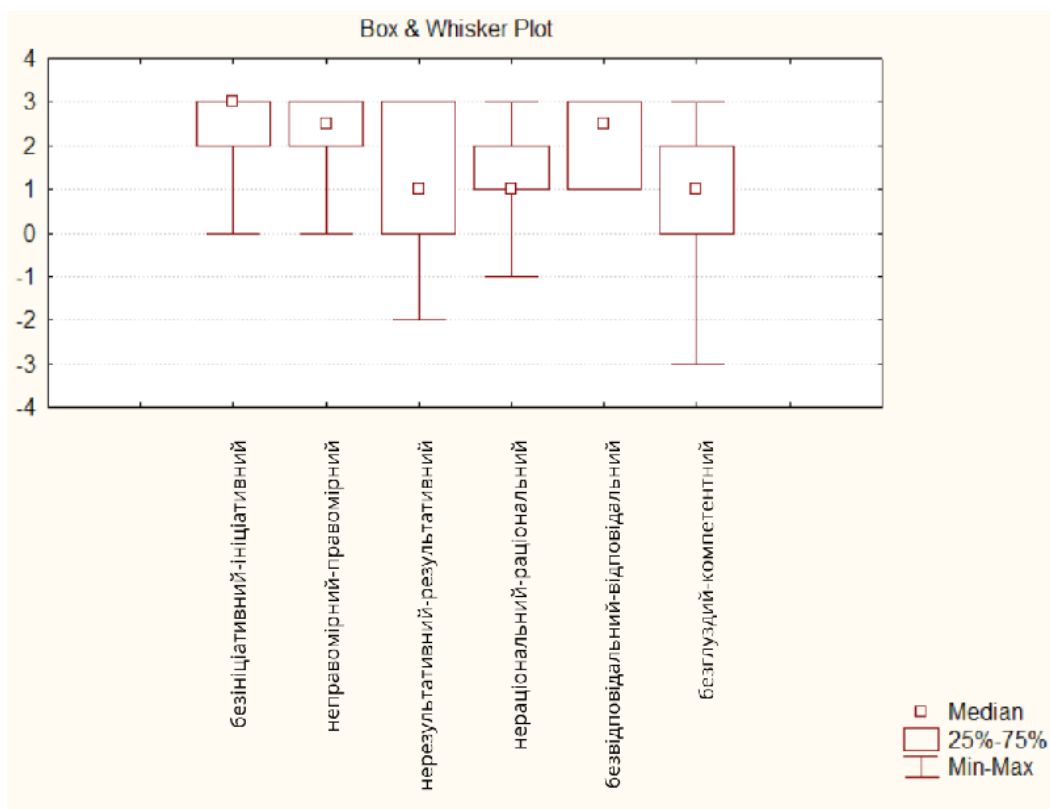

Рис. 2. Графік розходження відповідей респондентів щодо сприйняття громадських організацій як стейкхолдера міського розвитку

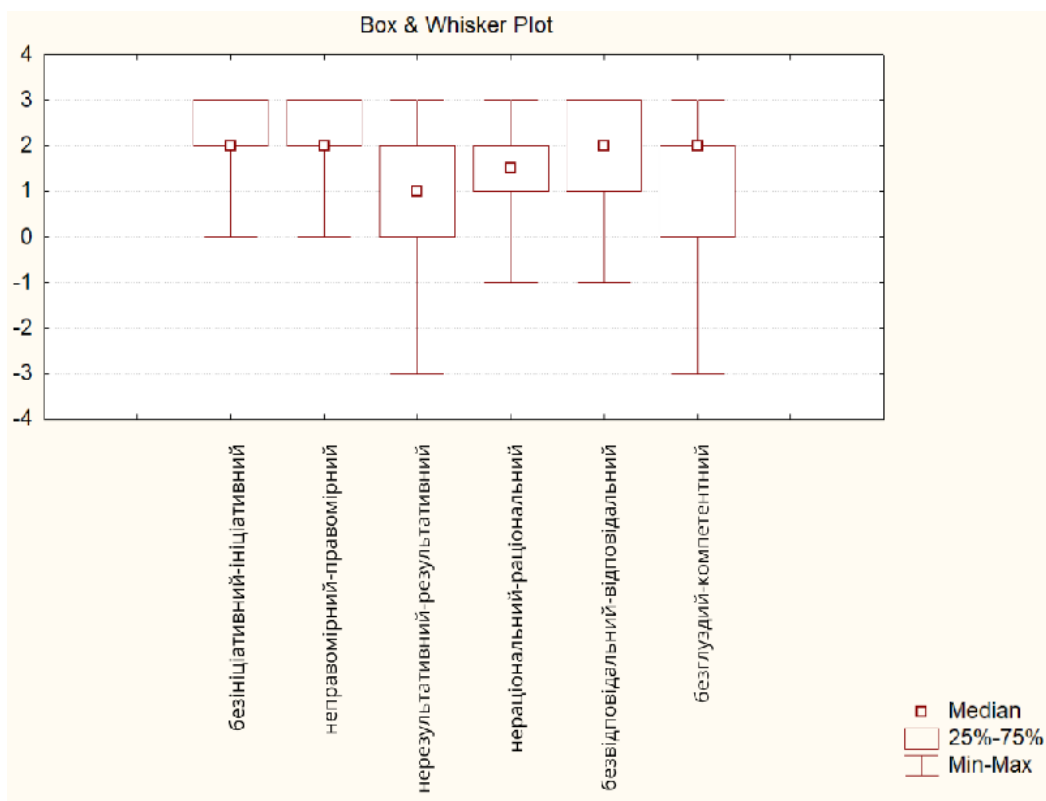

Рис. 3. Графік розходження відповідей респондентів щодо сприйняття міських активістів та волонтерів як стейкхолдерів міського розвитку

Це можна пояснити такими причинами: їх неактивністю, відсутністю поінформованості населення щодо завдань та функцій органів місцевого самоврядування, особливостями роботи в умовах воєнного часу, що впливає на повну та/або часткову конфіденційність інформації щодо міського розвитку, яка мала бути відкритою для містян. Це у свою чергу унеможливило громадський контроль за містобудівною документацією та планами ОМС щодо міського розвитку.

3. Жоден зі стейкхолдерів не отримав максимально позитивний чи максимально негативний середній бал оцінки (+3/-3). Це можливо пояснити відсутністю масштабних та потужних проєктів, які були б націлені на міський розвиток Житомира.

Проведено оцінку узгодженості відповідей респондентів щодо різних стейкхолдерів. Потенціал органів місцевого самоврядування має таке розходження відповідей: для пари антонімів «раціональний-нерациональний», «компетентний-безглуздий», «безвідповідальний-відповідальний» оцінка коливається від 1 до -1, для «результативний-нерезультативний» від 0 до -2. Найменші розходження у парі антонімів «правомірний-неправомірний» (від 0 до 1). Що стосується перспективності стейкхолдера, то саме в оцінці його «ініціативності-безініціативності» розходження є найбільшим і коливається від 1 до -2 (рис. 1.).

Оцінюючи узгодженість відповідей респондентів щодо бізнес-спільнот, можна зробити наступні

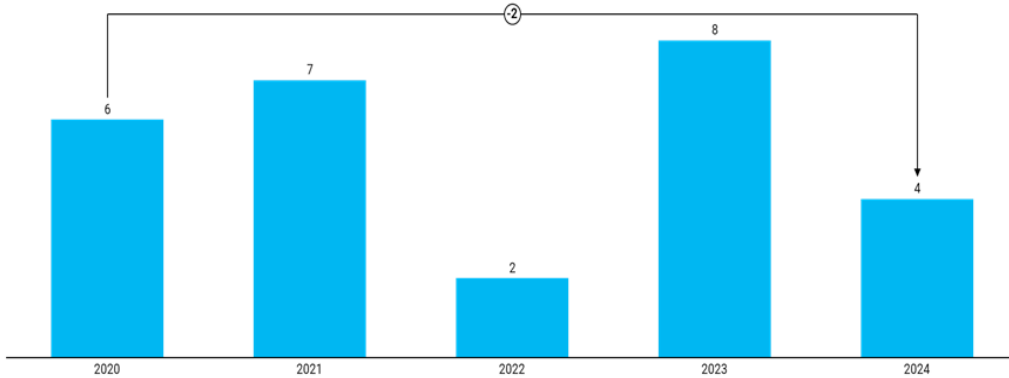

Рис. 4. Кількісні параметри висвітлення інформації у мас-медіа про об'єкт міського активізму «Водонапірна Вежа» у місті Житомир

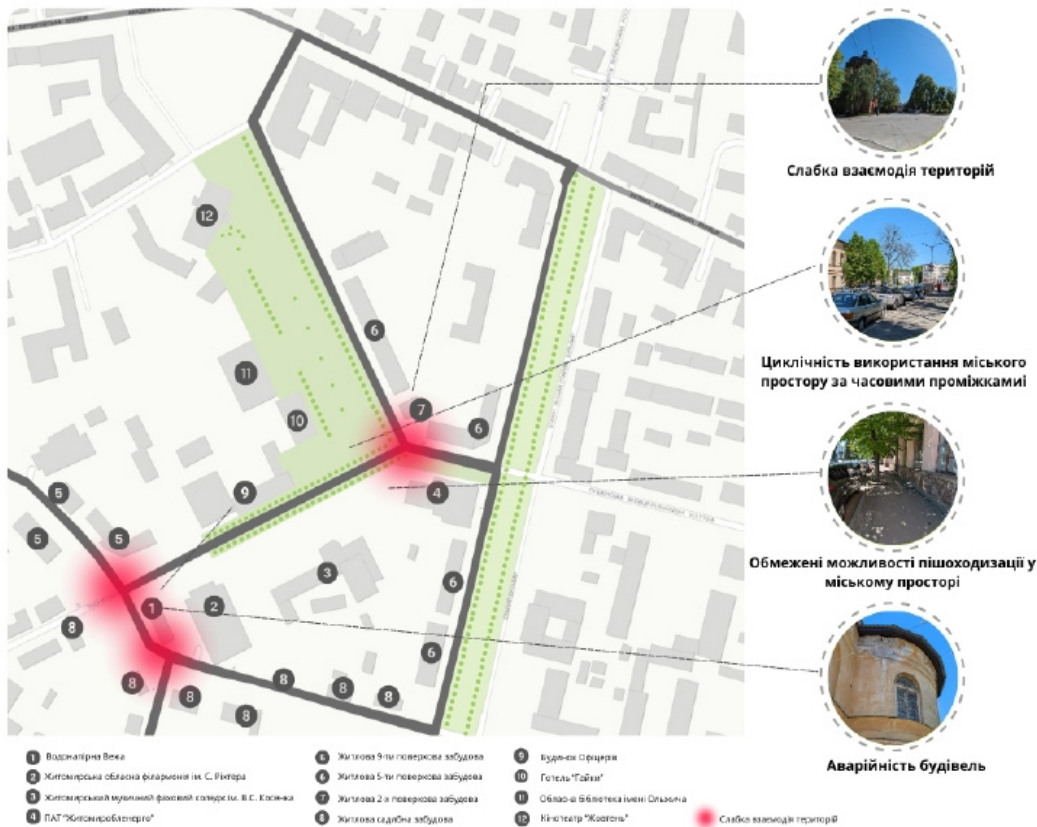

Рис. 5. Мапування проблем міського простору навколо Водонапірної вежі у Житомирі

висновки: найменші розходження відповідей характерні для пари антонімів «раціональний-нераціональний» (від 1 до 2 балів), розходження відповідей у дві позиції характерні для оцінки за антонімами «результативний-нерезультативний» та «ініціативний-безініціативний» (від 0 до 2), «правомірний-неправомірний» та «компетентний-безглуздий» (від -1 до 1); найбільші розходження у парі антонімів «відповідальний-безвідповідальний» (від -2 до 1).

Узгодженість відповідей респондентів щодо представників міжнародно-технічної допомоги містить одну повністю узгоджену позицію щодо пари антонімів «правомірний-неправомірний» та розбіжність у одну позицію щодо антонімів «результативний-нерезультативний». Оцінка за парами антонімів «раціональний-нераціональний», «ініціативний-безініціативний», «відповідальний-безвідповідальний» розходиться в межах від 0 до 2, а «компетентний-безглуздий» від 1 до 3.

Розходження відповідей респондентів щодо стейкхолдера «громадські організації» за парами антонімів «раціональний-нераціональний», «правомірний-неправомірний» та «ініціативний-безініціативний» включають одну позицію і коливаються від 1 до 2 балів та від 2 до 3 балів. Оцінка категорії «результативний-нерезультативний» є найбільш неузгодженою в межах від 0 до 3 балів. Оцінка сприйняття громадських організацій за парами антонімів «відповідальний-безвідповідальний» та «компетентний-безглуздий» має розходження у дві одиниці (від 1 до 3 та від 0 до 2 відповідно) (рис. 2). Оцінки сприйняття стейкхолдера не містять негативних категорій.

Оцінки респондентів щодо категорії стейкхолдерів «міські активісти та волонтери» є найбільш узгодженими і не містять негативних прикметників. Зокрема, узгодженість відрізняється на одну позицію за такими парами антонімів, як «ініціативний-безініціативний», «правомірний-неправомірний» (від 2 до 3), «раціональний-нераціональний» (від 1 до 2). Для решти пар антонімів розходження включають дві позиції у позитивній частині шкали (рис. 3).

За період реалізації Концепції Інтегрованого розвитку міста Житомира з 2018 року у місті було реалізовано не так багато проєктів, які одночасно були ініційовані мешканцями та відповідали цілям Концепції інтегрованого розвитку Житомира до 2030 року. Одним із позитивних кейсів міського активізму у Житомирі була акція у ревіталізованому сквері Героїв Небесної Сотні щодо тимчасового перетворення частини скверу на інтерактивний майданчик для активного дозвілля дітей, де їх у ігровій формі дітей навчали розуміти правила дорожнього руху. Зокрема, було створено три смуги для різних учасників дорожнього руху: пішоходів, велосипедистів і дітей, які катаються на самокатах, де вони могли взаємодіяти один з одним та краще зрозуміти поведінку кожної групи. Акція організувалась з метою привернути увагу до вулиці Лятошинського, оскільки в найближчому

майбутньому планується її реконструкція та перетворення на пішохідну.

Унікальним об'єктом локального міського активізму у Житомирі є Водонапірна вежа. Для аналізу інтенсивності висвітлення інформації щодо Водонапірної вежі був проведений медіа-скринінг у динаміці п'яти років за згадкою заходів ініційованих мешканцями міста Житомира у соціальних мережах (Facebook) та локальних медіа. За результатом медіа-скринінгу можна зробити висновок, про зростаючу інтенсивність згадок та/або висвітлення у медіа заходів та подій міського активізму у Водонапірній вежі, починаючи з 2020 року та піку у 2023 році (рис. 4).

Чому відбулося вказане зростання інтенсивності згадок? З 2018 р. Концепцією інтегрованого розвитку затверджено, що Водонапірна вежа є пріоритетним проєктом фокус-зони «Центр». Це стало поштовхом до подальшого її включення у стратегічні документи, відповідно до яких ініційовано різноманітні заходи та події. У 2020 р. реставрація пам'ятки архітектури місцевого значення «Водонапірна вежа» була включена до міської цільової програми «Впровадження стратегічних ініціатив Житомирської міської об'єднаної територіальної громади на 2021-2024 рр.», тому кількість згадок у медіа зростає. У 2021 р. розпорядженням міського голови було ініційовано створення робочої групи з метою загальної координації дій зацікавлених сторін щодо впровадження демонстраційного проєкту «Водонапірна вежа». Міською радою ініційовані цільові програми, для прикладу, проєкт «Гранти для обдарованої молоді», за результатом якої Водонапірна Вежа стала місцем екскурсій для містян. Окрім цього, у межах урбаністично-культурного заходу «Майстерня міста-2021: перезавантаження 6.0» на базі Водонапірної вежі проходив урбаністичний захід «Фестиваль веж», головною метою якого було збереження культурно-історичної спадщини Житомира та публічного простору. У 2022 р. кількість згадок про Водонапірну вежу різко зменшується, проте вже наприкінці року затверджується міська цільова програма «Програма розвитку туризму Житомирської міської об'єднаної територіальної громади на 2022-2024 рр.», що визначає Водонапірну Вежу об'єктом «збереження та відновлення об'єктів культурної спадщини».

Вперше питання про відкриття Водонапірної вежі було підняте у 2017 р., коли група ініціативних містян звернулася до Житомирської міської ради з проханням трансформувати цей простір у громадський центр. За бажанням мешканців було організовано ряд толок та здійснено мінімальний ремонт. Така увага до цього об'єкту була спрямована на відновлення та переосмислення історичної споруди міста. Власне, міський активізм став поштовхом до дій з боку міської влади щодо реконструкції та включення Водонапірної вежі до Концепції інтегрованого розвитку як ключового проєкту фокус-зони «Центр».

Реконструкція Водонапірної Вежі в Житомирі передбачатиме її перетворення на

мультифункціональний простір адаптований до потреб відвідувачів. Проект має на меті зберегти архітектурну спадщину, водночас інтегруючи сучасні елементи для її майбутнього використання як публічного простору. Перший поверх Водонапірної Вежі буде відведений під туристично-інформаційний центр, на другому поверсі прибудови планується розмістити конференц-зал із терасою, призначений для проведення тематичних заходів, а міжповерхові простори будуть використовуватися як виставкові зали. Останній поверх Водонапірної вежі стане оглядовим майданчиком з панорамним виглядом на Житомир. Він також може бути простором для виставок або конференцій. Альтернативою функціонального використання останнього поверху є створення тут інтерактивного музею історії міста. Міський активізм також проявився у серії волонтерських екскурсій для містян та туристів до Водонапірної вежі.

Навколо Водонапірної вежі для визначення першочергових заходів міського активізму було обрано ділянку, яка обмежується вулицями Фещенка, Чопівського, Косенка та Новим Бульваром, містить великий потенціал та здатна вплинути на розвиток міста, якщо надати цій території нових сенсів та посилити південно-західну точку фокус-зони «Центр». Ділянка характеризується високою концентрацією закладів культури, історичних об'єктів, пам'яток архітектури, виконує функції забезпечення населення культурними та рекреаційними послугами, а також житлову функцію.

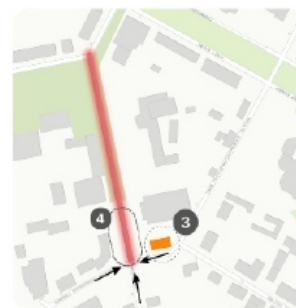
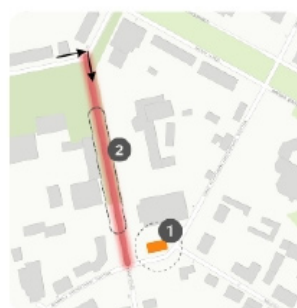
Аналіз документів просторового планування, зокрема Генерального плану 1853 року, Генерального плану 1966 року, дозволив зробити ряд висновків. Досліджувана ділянка разом з прилеглою територією вулиць Нового Бульвару починала формуватися у 1850-ті рр., у Генеральному плані 1853 р. вже можна знайти вулицю Косенка та Нового Бульвару. Рішенням Генерального плану 1966 року було передбачено, що головний міський центр має розвиватися у напрямку до річки Тетерів, включаючи і територію Водонапірної вежі. Наразі досліджувана ділянка втрачає функціональне призначення через непопулярність об'єктів культури у місцевих мешканців. Якщо це не змінити у найближчі роки, фокус-зона «Центр» у довготривалій перспективі не матиме якісних змін. Активізація цієї точки міського середовища можлива за рахунок недовготривалих змін міської тканини, зокрема, впровадження акцій, які розпочнуть перетворення вулиці на пішохідну. Головний аспект тимчасових акцій – це їхній трансформаційний характер, який здатний «оживляти» простір, а також здатність відкривати нові перспективи і відроджувати міські простори. Відтак, це дасть змогу розширити мережу пішохідних публічних просторів Житомира від Водонапірної вежі до Старого бульвару.

З метою виявлення проблемних ділянок цієї території, було проведено мапування. За результатом аналізу було виявлено головні недоліки простору з точки зору його користувачів та чотири основні проблеми з локалізацією їх у просторі (рис. 5).

АКЦІЇ ТАКТИЧНОГО УРБАНІЗМУ

Активізація вулиці Косенка

Етапність проведення акцій тактичного урбанізму

1. Проведення воркшопу з мешканцями (-ками) по прототипуванню публічного простору біля Водонапірної Вежі
2. Встановлення паркету з прилеглої сторони будинку Офіцерів
3. Проведення заходу зі створення публічного простору біля Вежі
4. Створення інтерактивного майданчику на асфальтному покритті

Рис. 6. Акції тактичного урбанізму у фокус-зоні «Центр» навколо Водонапірної вежі міста Житомир

У той час як пішохідна частина міста (яка тягнеться від вул. Михайлівська до Нового Бульвару) характеризується інтенсивною комерціалізацією простору, значною кількістю відвідувачів, на вулиці Косенка ситуація інша. Циклічність використання міського простору обумовлена розташуванням поруч адміністративних та офісних будівель, відвідувачі яких використовують вулицю як паркувальний майданчик у будні дні переважно до обіду. У післяобідній час простір переважно пустує. Відсутність закладів комерції та публічних просторів з достатньою кількістю вуличних меблів не затримують надовго перехожих як в будні, так і вихідні дні. Окрім цього, стан озеленення характеризується низькою якістю та потребує оновлення і збільшення.

Ділянка характеризується слабкою зв'язаністю з навколишнім міським простором у трьох локаціях: на перетині вулиць Косенка та Нового Бульвару, Косенка-Фещенка Чопівського зі сторони багатопверхового житлового кварталу та садибної забудови. Житлова зона майже не контактує з простором навколо Водонапірної вежі: проїжджа частина розмежовує різні за функціями території, мешканці житлової забудови не користуються публічним простором біля Вежі. Ділянка задовільно інтегрована у мережу пішохідних доріжок, проте недостатньо інтегрована у систему громадського транспорту та велоінфраструктуру. Вуличні простори не поєднані, не утворюють цілісну композицію або ієрархічну структуру міста, а також не відповідають основним вимогам безперервності та зручності руху. Територія віддалена від основних точок тяжіння відвідувачів (зупинки громадського транспорту, заклади харчування та торгівлі тощо).

Користувачі простору виявили, що ширина пішохідних доріжок є незадовільною та не відповідає кількості пішоходів у просторі. Це створює обмежені можливості пішоходизації у міському просторі і витісняє користувачів за його межі. Варто також звернути увагу на незадовільну якість покриття пішохідних доріжок, що унеможливує пересування маломобільних груп населення, а відтак вони опиняються виключеними з публічного простору міста.

Аварійність будівель, зростаюча потреба у ремонті та реновації обмежують використання та трансформації об'єктів культурної спадщини, а стан фасадів «вбиває» публічний простір. Для прикладу, фасад будівлі Житомирського Будинку офіцерів потребує ремонту, який не проводиться принаймні кілька десятків років. Іншою пам'яткою, яка потребує реконструкції є Водонапірна вежа. Її інженерні комунікації всередині, фасад, покрівля перебувають у незадовільному стані.

Для позитивних змін на обраній ділянці міста потрібні комплексні узгоджені містобудівні рішення. Концепцією інтегрованого розвитку Житомира до 2030 року визначено, що одним з заходів фокус-зони «Центр» є перетворення Водонапірної вежі на адаптивний та багатофункціональний хаб. Концепцією передбачено, що у подальшому розвитку оновлення Водонапірної вежі буде імпульсом, в

першу чергу, для території на перехресті Дмитра Донцова та вулиці Косенка, ігноруючи потребу у зв'язаності території з протилежного боку. Саме тому, ми пропонуємо ряд заходів тактичного урбанізму, які будуть проводитись поетапно та в різні часові проміжки (рис. 6).

Акція тактичного урбанізму 1. *Проведення воркшопу з мешканцями по прототипуванню публічного простору Водонапірної вежі.* Захід передбачає проведення воркшопу з використанням модульних конструкцій та створення моделі майбутнього публічного простору. Як попередній крок, міські активісти або організатори повинні більше досліджувати кількісні результати перед проведенням проєктів. Незважаючи на те, що ці низові зусилля потребують широкої підтримки лише для того, щоб розпочати роботу, лише статистичний аналіз може позитивно підтвердити ефективність цих проєктів, вивчаючи різні способи збору даних (дані опитування щодо проблем та потреб користувачів простору, підрахунок пішоходів/відвідувачів, розташування з геотегами тощо). Акція може бути реалізована в рамках «Майстерні міста».

Акція тактичного урбанізму 2. Одним з проєктів задля поширення активностей на вулиці Косенка у контексті з реконструкцією Вежі може бути *встановлення парклету* на вулиці Косенка з прилеглої сторони будинку Офіцерів. Ідея встановлення парклету полягає у створенні невеликого публічного простору, який забезпечить зону відпочинку та соціальної взаємодії на одному з міських тротуарів. Розташований поруч із будинком Офіцерів парклет може стати привабливим елементом вулиці, сприяти створенню більш дружнього та привабливого міського середовища. Ми передбачаємо, що встановлення парклету може слугувати своєрідним буфером між тротуаром і проїжджою частиною, підвищуючи безпеку пішоходів. Акція може бути реалізована в рамках «Європейського тижня мобільності» або «Майстерні міста».

Акція тактичного урбанізму 3. Ідея *створення публічного простору* біля Водонапірної вежі полягає в перетворенні території навколо цієї історичної споруди на привабливе місце для відпочинку, соціальної взаємодії та культурних заходів, яке відповідало б потребам користувачів. Це можуть бути власноруч зібрані й встановлені вуличні меблі, збільшення озеленення навколо вежі, прибирання фізичних бар'єрів (парканів ресторанів та кафе). Акція може бути реалізована в рамках «Майстерні міста».

Акція тактичного урбанізму 4. Для того, щоб покращити взаємодію просторів навколо Вежі та прилеглої житлової забудови пропонуємо *створити інтерактивний майданчик на асфальтному покритті.* Він може орієнтуватися на дітей, привертаючи їх зацікавленість. До того ж, досліджувана ділянка знаходиться у зоні пішохідної доступності освітніх закладів. Акція може бути реалізована в рамках «Майстерні міста».

Висновки. В українських містах відбулися значні трансформації у сфері міського планування та

управління. Житомир, як і багато інших міст, переживає зміни. Це викликає потребу в нових підходах до розвитку міських територій, які поєднують інтереси різних стейкхолдерів. Партисипація мешканців міста у процесах прийняття рішень є ключовим елементом інтегрованого планування, а новим інструментом залучення мешканців до планування постали міський активізм та тактичний урбанізм, які допомагають знайти нові способи розв'язання міських проблем у відповідності з потребами усіх мешканців.

Дослідження міського активізму допомагає зрозуміти, як різні групи мешканців можуть взаємодіяти з міським простором та сприяти його розвитку. Так, відповідно до драбини Ш. Арнстайн в Україні громадські організації не мають прямого впливу на прийняття рішень, обмежуючись наданням консультаційних та інформаційних послуг (Mezentsev et al., 2017). Тому партисипація в Україні через формальність потребує нових інструментів, які могли б активізувати громаду. Таким механізмом впливу є тактичний урбанізм – інструмент залучення мешканців до міського планування та формування більш комфортного і стійкого міського середовища через тимчасові і невеликі інтервенції у міський простір.

У контексті Житомира, міський активізм проявляється у різних масштабах та формах організації, проте переважають точкові та локальні заходи, які не мають сильно вираженого протестного прояву. Локалізація об'єктів міського активізму концентрується у центральній частині міста та на окраїні біля річки. Власне, такий просторовий розподіл відображає головні потреби містян: від боротьби за збереження культурної спадщини в центральній частині до збереження екологічно чистого середовища на околицях. Дослідження сприйняття мешканцями міста різних стейкхолдерів міського розвитку показало,

що найвище респонденти оцінюють потенціал громадських організацій та перспективність міських активістів і волонтерів, а найнижчими оцінками позначили діяльність органів місцевого самоврядування. Водночас, через відсутність масштабних та потужних проєктів міського розвитку Житомира жоден зі стейкхолдерів не отримав максимальної оцінки за сприйняттям, потенціалом та перспективністю. Саме тому, пропозиція акцій тактичного активізму, як воркшоп з прототипування публічного простору, встановлення паркету, ревіталізація території, створення простору для взаємодії у форматі інтерактивного майданчика, мають потенціал створити більш комфортне та привабливе міське середовище для житомирян та гостей міста і стати спробою впровадження нових рішень у міський простір та залучення мешканців до активності у вирішенні проблем. Підтвердженням цього є реалізація в місті проєкту ревіталізації скверу Героїв Небесної Сотні, де проєкт міського активізму завершився вдалою реконструкцією скверу (Provotar & Ogiichuk, 2021). Тобто, долучення мешканців Житомира до вирішення складної проблеми на засадах міського активізму та партисипації позитивно вплинуло на благоустрій міста, його сприйняття туристами, підвищення якості його публічних просторів. Публічні простори Житомира відроджуються, реставруються та інтенсивно використовуються, спонукають мешканців виходити в місто (Provotar & Ogiichuk, 2021). Автор терміну «право на місто» Анрі Лефевр описує його як право на творення міської повсякденності і міського простору, право на участь в розвитку міста і апропріацію міського простору для колективних потреб (Bobrova & Verbytsky, 2018). Саме це поступово стає можливим в українських містах, значною мірою завдяки міському активізму та тактичному урбанізму.

Список використаних джерел / References:

- Agarin, T. (2016). Introduction to the special issue: Citizens' participation in post-communist Europe. *Communist and Post-communist Studies*, 49(3), 201-206. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2016.06.008>.
- Appadurai, A. (2002). Deep democracy: urban governmentality and the horizon of politics. *Public Culture*, 14(1), 21-47. <https://doi.org/10.1215/08992363-14-1-21>.
- Beauregard, R. A. (1986). Urban form and the redevelopment of central business districts. *Journal of Architectural and Planning Research*, 3(3), 183-198.
- Becker, S., Naumann, M., & Moss, T. (2017). Between coproduction and commons: Understanding initiatives to reclaim urban energy provision in Berlin and Hamburg. *Urban Research & Practice*, 10(1), 63-85. DOI: <https://doi.org/10.1080/17535069.2016.1156735>.
- Bitušiková, A. (2015). Urban activism in Central and Eastern Europe: A theoretical framework. *Slovak Ethnology*, 4, 326-338.
- Bobrova, A., & Verbytsky, I. (2018). What is urban planning? A brief history and six definitions. [in Ukrainian]. [Боброва, А., & Вербицький, І. (2018). Що таке урбаністика? Коротка історія і шість визначень.]. URL: <https://mistosite.org.ua/articles/shcho-take-urbanistyka-korotka-istoriia-i-shist-vyznachen>.
- Císař, O. (2013). A typology of extra-parliamentary political activism in post-communist settings: The case of the Czech Republic. In K. Jacobsson, S. Saxonberg (eds.), *Beyond NGO-ization. The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe* (pp. 139-167). Farnham: Ashgate Publishing Ltd.
- Dlamini, B., & Zogli, L. (2021). Assessing the integrated development plan as a performance management system in a municipality. *International Journal of Entrepreneurship*, 25(1), 1-21.

- Freeman, L. (2009). Neighbourhood diversity, metropolitan segregation and gentrification: What are the links in the US? *Urban Studies*, 46(10), 2079-2101. DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098009339426>.
- Jacobsson, K., & Saxonberg, S. (2013). Beyond NGO-ization. *The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.
- Jacobsson, K., & Saxonberg, S. (2014). *Social Movements in Post-Communist Europe and Russia*.
- Lydon, M., & Garcia A. (2015). *Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change*. Washington, D.C.: Island Press.
- Lefebvre, H. (1969). Right to the City. URL: <https://theanarchistlibrary.org/library/henri-lefebvre-right-to-the-city>
- Loktionova, D. (2019). Tactical urbanism in the context of the development of urban practices in Ukraine. *Grani*, 22(1), 42-49. [in Ukrainian]. [Локтіонова, Д. (2019). Тактичний урбанізм у контексті розвитку урбаністичних практик в Україні. *Грані*, 22(1), 42-49]. DOI: <https://doi.org/10.15421/17196>.
- Lorrain, D., & Stoker, G. (1997). *The Privatisation of Urban Services in Europe*. London: Routledge.
- Malchykova, D. (2021). Participatory budgeting practices and civic activism for urban space renovation: the case of Kherson. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya / Економічна та соціальна географія*, 85, 38-48. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2021.85.38-48>.
- Mezentsev, K., Neugebauer, C., & Mezentseva, N. (2017). Civil Society. In I. Brade, C.S. Neugebauer (eds.), *Urban Eurasia. Cities in Transformation*. (pp. 275-282). Berlin: DOM publishers.
- Mezentsev, K., Provotar, N., & Palchuk, M. (2020). Public spaces through the lens of participatory urban planning – the case of Kyiv. *Ukrainian Geographical Journal*, 2(110), 30-37. [in Ukrainian]. [Мезенцев, К. В., Провотар, Н. І., Пальчук, М. В. (2020). Публічні простори через призму партисипативного міського планування – приклад Києва. *Український географічний журнал*, 2(110), 30-37]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2020.02.030>.
- Provotar, N., & Ohichuk, N. (2021). Public spaces of Zhytomyr: a place that encourages residents to go out to the city. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 86, 40-52. [in Ukrainian]. [Провотар Н., Огійчук Н. (2021). Публічні простори Житомира: місця, які спонукають мешканців виходити в місто. *Економічна та соціальна географія*, 86, 40-52]. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2021.86.40-52>.
- Smith, N. (2008). *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Subtelo, O. (2020). Post-industrial transformations of old-industrial districts of Kharkiv. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 83, 53-62. [in Ukrainian]. [Суптелло О. (2020). Постіндустріальні трансформації старопромислових районів міста Харкова. *Економічна та соціальна географія*, 83, 53-62]. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2020.83.53-62>.
- The concept of Untegrated development of Zhytomyr until 2030 (2019). [in Ukrainian]. [Концепція інтегрованого розвитку Житомира до 2030 року. 2019. 258 с.]
- The Leipzig Charter: Basis for Integrated Urban Development. URL: https://www.nationale-stadtentwicklungspolitik.de/NSPWeb/EN/Initiative/Leipzig-Charter/leipzig-charter_node.html.
- The new Leipzig charter. The transformative power of cities for the common good. URL: <http://surl.li/tlebc>.
- Yip, N. M., López, M. A. & Sun, X. (2019). *Contested Cities and Urban Activism*.
-
-